

Валерій КАПЕЛЮШНИЙ
Віктор ПИЛИПЕНКО
Київ

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА МІЖЕТНІЧНІ ВІДНОСИНИ В ГАЛИЧИНІ У 1918–1939 рр.

Рецензія на монографію П. Чорнія *Етнічні групи Галичини міжвоєнного періоду: міжетнічне співжиття та соціокультурні трансформації*. – Львів: Інститут народознавства, 2018. – 316 с.

Вихід з друку наприкінці 2018 року монографії П. Чорнія «Етнічні групи Галичини міжвоєнного періоду: міжетнічне співжиття та соціокультурні трансформації. – Львів: Інститут народознавства, 2018. – 316 с.» співпав у часі з відзначенням світовою спільнотою 100-річчя від завершення Першої світової війни, яка, за влучними словами автора рецензованої монографії, «призвела до розпаду європейських континентальних імперій й спровокувала парад незалежностей на їх уламках». На жаль, українці не зуміли в ті буремні роки відстояти свою національну державність, яка у 1917 р. постала як УНР, у 1918 р. на західноукраїнських землях як ЗУНР, нарешті з 1919 р. як Соборна УНР, в результаті чого українські землі були захоплені чотирма сусідніми державами, в складі яких вони фактично перебували майже весь міжвоєнний період. Значна частина українських теренів, зокрема Східна Галичина, підпала тоді під владу Польщі. З метою ґрунтовного вивчення досліджуваної проблеми автор цілком слушно звертає свою увагу на «так звані пограниччя» – території, на яких впродовж століть проживали носії різних етнічностей, причому кожна етнічна група прагнула зберегти свою культуру, противлячись не лише асиміляції з боку домінуючої етнічної групи, але й інтеграції на загальнодержавному інституційному рівні. Саме таким культурним пограниччям була, на думку автора рецензованої монографії, Галичина у міжвоєнний період.

Ідея дослідження П. Чорнія полягає у спробі поглянути на Галичину як на простір культур, що співіснували впродовж багатьох століть, адже носії кожної з них – української, польської, єврейської-їдишомовної, німецької, караїмської тощо, – сприймали Галичину як «малу Батьківщину», чи частину свого культурного простору. Автор наголошує, що головним теоретико-методологічним та аналітичним концептом його дослідження є термін «культура» і похідне від нього поняття – «етнічність», тому саме через призму їхнього розуміння і тлумачення ним проаналізовано соціокультурні трансформації в Галичині у 1918–1939 рр. Поняття «етнічність» у дослідженні П. Чорнія вжито у безпосередньому співвідношенні з терміном «культура», а носіїв етнічності (української, польської, єврейської, німецької тощо) означено як «етнічні групи» чи

«етнічні спільноти». Проте, дослідник зауважує, що етнічність, як соціокультурне явище, виявляє себе лише на пограниччі культур, у результаті міжкультурної взаємодії, причому часто така взаємодія призводить до процесу культурної дифузії – коли одна культура запозичує в іншій які-небудь смисли (патерни) й практики. Тому, на думку автора, етнічність не існує поза культурою. Водночас, він наголошує, що пограниччя культур не передбачає існування адміністративного кордону. Йдеться про культурне прикордоння – «місце, де кордони пролягають усередині (людини чи спільнот[и] – П. Ч.), де мешканці розмовляють різними мовами, моляться у різних святинях або належать до різних національностей». Саме такою, на переконання П. Чорнії, була Галичина в міжвоєнний період – місцем, де співіснувало ціле різноманіття культур: українська, польська, єврейська (так званий ідишленд), німецька, вірменська, караїмська тощо.

Значну увагу вчений приділяє також та порівняльному аналізу таких важливих понять як «етнічні землі» та «етнічні території». На його думку, дискурс «етнічної землі» творили переважно для ідеологічного обґрунтування претензій на ту чи іншу територію, де водночас мешкали різні етнічні групи. Його, зрештою, для цього використовують й тепер на початку XXI століття: хтось у контексті вивчення травматичного досвіду етнічної спільноти – «втрати етнічних земель», а хтось, навпаки – для здобуття нових. Проте П. Чорній переконаний, що вживання цього терміну в історичних та соціо-антропологічних дослідженнях є некоректним, тому що, як вже йшлося вище, етнічність є ознакою культури, а «землю» чи «територію», у буквальному розумінні, можна означувати лише з погляду географічних особливостей – ландшафту, рельєфу, тектоніки, клімату, ґрунту тощо. Коли ж йдеться про етнічність, то вчений вважає, що варто говорити про територію, на якій поширена певна культура в конкретний часовий період, тобто на певному географічному просторі проживали (чи проживають) носії тієї чи іншої культури, або культур, яким характерна певна етнічність. Нарешті, П. Чорній звертає також увагу і на такий важливий фактор, що простір поширення культури може змінюватися – як розширюватися, так і зменшуватися, оскільки впродовж історії різні етнічні спільноти у добровільний спосіб освоювали ще не заселені території, чи в насильницький спосіб (депортації, етнічні чистки) покидали, або повністю чи частково втрачали свій історичний ареал проживання, через що, згодом, він набував іншої етнічності.

Дослідник доходить висновку, що земля, тобто певна територія, набуває етнічні ознаки лише тоді, коли її заселяють носії певної культури, крім цього, для етнічних груп також притаманне набуття нових ареалів поширення у результаті міграцій.

За своєю структурою монографія П. Чорнії складається з п'яти розділів, перший з яких традиційно присвячений теоретико-методологічним аспектам дослідження, огляду джерел та історіографії проблеми.

Другий розділ висвітлює сутність етнодемографічних та соціально-економічних трансформацій в середовищі етнічних груп. Автор здійснює стислий історичний екскурс, в якому вміло показує, що станом на міжвоєнний період Галичина залишалася простором, де існували складні міжкультурні взаємини та комунікації. Спираючись на переписи населення 1921 і 1931 років дослідник ґрунтовно аналізує етнодемографічну структуру населення Галичини, виокремлює особливості зайнятості етнічних груп в різних сферах економіки краю.

Культурно-освітньому життю та етнокультурним взаємовпливам етнічних груп присвячено третій розділ монографії, в якому основна увага приділена спільному і відмінному в організації українського, єврейського і німецького шкільництва в досліджуваній період.

«Соціокультурна «закритість» як запорука збереження власної етнічності» – так сформульовано назву четвертого розділу, в якому допитливий читач знайде унікальну фактологічну та аналітичну інформацію про єврейські релігійні гімни, про особливості урядування німецьких колоній Галичини, нарешті про те, ким були галицькі караїми.

В короткій назві «Разом і нарізно» завершального розділу своєї монографії П. Чорній підкреслює особливості міжетнічного співжиття в міжвоєнній Галичині. З одного боку, до таких особливостей автор відносить міжетнічні шлюби, що стали чинником формування нової етнічності, з другого – ставлення галичан до твореного ними соціокультурного простору за принципом «свій» – «чужий».

Підтримуємо чітку позицію автора щодо використання ним понять «українець» – «русин», а також похідних від них понять, як синонімів, і в той же час вважаємо, що у монографічному дослідженні все ж варто було б на цьому архіважливому аспекті проблеми зосередити більше уваги, причому з виходом на сьогодення, адже проблема сепаратизму для сучасної України носить далеко не теоретичний характер, акцентувавши свою увагу на штучній заполітизованості русинської проблеми, лженаукових підходах деяких сучасних авторів про русинів нібито

як окремий від українців народ, адже, насправді, сьогоднішні русини – це «народ, який не відбувся».

На жаль, не досить переконливою видається нам аргументація П. Чорнія про те, чому ним на означення територіальних меж дослідження використано назву «Галичина» на противагу більш поширеній в історіографії назви «Східна Галичина».

У цілому монографія П. Чорнія є цікавим і актуальним виданням, яке, безумовно, є важливим внеском у розвиток етнологічної науки. Дослідження буде корисним для викладачів, студентів, науковців, а також для широкого загалу громадськості, хто цікавиться українською етнічною історією та культурою.